

NÉPESSÉGFogyás, Közhangulat, Szociálpolitika

Vendég: ANDORKA RUDOLF szociológus.

(Szerkesztő-riporter: TÓTFALUSI ANDRÁS, elhangzott: 1995. július 19-én.)

TÓTFALUSI ANDRÁS: Az elmúlt évszázadokban, különösen a romantika korszakában szinte mindennapi gyakorlattá lett hogy a szerzők Európa jövőjének megrajzolásakor a nemzethalál vízióját vetítették előre. A borúlátó jóslatok, számos történelmi kataklizma ellenére a magyar népesség csak átmeneti időszakokban csökkent, sőt a lakosság száma kisebb-nagyobb visszaesésekkel nőtt is, egészen az utóbbi évtizedig, amikortól Magyarországon sajnos többen halnak meg évente, mint ahányan születnek. Felmérések szerint, ha a jelenlegi tendencia a következő években is folytatódna, akkor 3-400 éven belül a magyarság eltűnhet a népek sorából, csupán a történelemkönyvek lapjainak érdekes színfoltja lehet.

Mennyire reális ez a veszély?

ANDORKA RUDOLF: Az világos, hogy ha egy családban átlagosan kevesebb, mint két gyermek születik, vagy ha egy szülőképes korú nő kevesebb, mint két gyermeket hoz a világra az élete folyamán, akkor a népesség előbb-utóbb elfogy. Azt nem tudjuk megmondani, hogy az a tendencia, amely Magyarországon már az 50-es évek vége óta kimutatható, — hogy egy nő átlagosan kettőnél kevesebb gyermeket szül —, megváltozik-e, és ha igen, milyen irányban. Igen nehéz lenne megjósolni, hogy a gyermekszám a jövőben nőni, vagy csökkenni fog Magyarországon. De ahhoz nem kell különösen nagy képzelőerő, vagy matematikai tehetség, hogy kiszámítsuk, ha ez a tendencia folytatódik, akkor a népesség lassan, de biztosan néhány évszázadon belül elfogy. Ilyen számítások nemcsak Magyarországon folytak, hanem Európa szinte mindegyik államában, mert ez a helyzet lényegében ma az egész kontinenst jellemzi. Az a felmérésekből egyértelműen kimutatható, hogy az utóbbi években a sokgyermekes családok körében nagyobb a szegénység, mint a népesség átlagát tekintve. Minél több gyermek van tehát egy családban, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az egy főre jutó jövedelmet tekintve a család a szegénységi küszöb alá kerül. És ha ez az olló a két és többgyermekes családok, valamint az átlag között egyre szélesebbre nyílik, az szinte visszafordíthatatlan jövedelmkülönbségekre utal. Vagyis a gyermekes családok — az arányokat tekintve is — egyértelműen vesztesei az elmúlt években lezajlott társadalmi, gazdasági átrendeződésnek. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Kelet-Németországban kevesebb, mint a felére esett vissza a születések száma akkor, amikor az egyesülés után megszüntették a kisgyermekeseknek juttatott különleges támogatásokat. Amiből persze automatikusan nem az következik, hogy ettől a pillanattól kezdve minden kelet-német nő csupán feleannyi gyermeket szülne, mint ahogy tervezte, hanem csupán az, hogy kivár, későbbre halasztja a gyermekáldást. Azonban azt is tudnunk kell, hogy a születések elha-

lasztása azzal jár, hogy egy adott országban összességében kevesebb gyermek születik, mint korábban.

T. A.: *Tehát ezek szerint kimutatható egyfajta közvetlen összefüggés a gazdasági háttér, a családok anyagi biztonsága, és, mondjuk, a népesség számának alakulása, a gyermeknevelési hajlandóság között?*

A. R.: Abban az értelemben biztosan van összefüggés, hogy a gyermekvállalás családokat érintő többletköltségeinek függvényében vállalnak az emberek több vagy kevesebb gyereket. Ez azt jelenti, hogy kimutathatóan kevesebb gyermek felnevelését vállalják, ha ez aránytalanul magas terheket ró a családokra. Ezt úgy kell elképzelnünk, hogy ha a gyermeknevelés nagyon drága, mert rengeteg kiadással jár, és mert a feleség fizetése ennek következtében kiesik a családi költségvetésből, akkor az egygyermekesek már igencsak meggondolják, hogy vállaljanak-e másodikat és így tovább. És ez megfordítva is igaz: ha a központi családi támogatás jelentős tétel a család kasszájában, akkor a kétgyermekesek többsége, de legalábbis jó részük szívesen vállalja a harmadik gyermeket, akit egyébként szívesen vállalnának, ha az anyagi terhek nem riasztanák vissza a szülőket.

T. A.: *Ismeretes, hogy bár a két világháború között a mai viszonyokhoz képest alacsonyabb volt az életszínvonal, mégis, nemcsak vidéken, hanem értelmiségi vagy polgári körökben is létezett egy öt-hatgyermekes családkép.*

A. R.: A történelmi tendencia nem az, hogy minél szegényebb egy társadalom, annál kevesebb gyermek van. De ebben az esetben sem beszélhetünk közvetlen ok-okozati kapcsolatról. Elindultunk egy premodern társadalomból, amikor még sok gyermek születik, ugyanakkor az életszínvonal alacsony. Ahogy a gazdasági fejlődés következtében az életszínvonal emelkedik, úgy ezzel fordított arányban csökken a gyermekszám. A születendő gyermekek száma azonban több tényező hatására esik vissza. Az egyik legközvetlenebb ok az, hogy az orvosi ellátás színvonalának emelkedésével hirtelen zuhan a csecsemő- és gyermekhalandóság. Akkor, amikor hat gyermek közül három nagy valószínűséggel meghalt a felnőtté válás előtt, akkor egészen más volt a helyzet, mint később, amikor a megszületett két gyermekről szinte teljes bizonyossággal tudható, hogy egészséges felnőttekké válhatnak. A folyamatba belejátszik az a tényező is, hogy korábban kevésbé, vagy egyáltalán nem voltak ismertek a születésszabályozás különféle módszerei. Másrészt pedig a gyermekek felnevelésének, taníttatásának költségei egy modern, iparosodott városi társadalomban aránytalanul megnőnek egy falusi társadalomhoz képest.

T. A.: *Ezek szerint létezik egy olyan paradoxon, hogy minél fejlettebb egy társadalom, annál gyorsabban ássa meg a saját sírját?*

A. R.: Azért ilyen messzemenő következtetéseket nem mernék levonni. Ugyanakkor az is igaz, hogy egyes nyugat-európai de-

mográfusok alátámasztják ezt a nézetet, vagyis véleményük szerint Európa népessége fokozatosan elfogy. Hozzáteszem mindehhez, hogy Észak-Amerikának az eredeti, tehát Európából származó népessége is hasonló csökkenést mutat. Természetesen, ebben a helyzetben óhatatlanul felgyorsul a bevándorlás folyamata. A világban amúgy is létezik egy tendencia, mégpedig az, hogy a szegényebb országokból előszeretettel vándorolnak az emberek a gazdagabbakba. Ha tehát ott népességfogyás következik be, akkor a bevándorlás még jelentősebb méretű, különösen a lakossági arányokat tekintve. Akkor előállhat az a helyzet, hogy húsz-harminc év múlva a fiatal felnőtt nemzedékeknek 20-25%-a bevándorolt, vagy bevándoroltaktól származik.

T. A.: Tehát ha a bevándorlással komolyan számolunk, pl. a magyarországi népesség számának megmaradása érdekében, akkor arról is beszélünk, hogy a környező országokból a határok mentén élő magyarság köreiből települnek át magyarájkúák az anyaországba. Ennek pedig az a következménye, hogy helyüket az illető országok polgárai foglalják el, vagyis szép csendesen megtörténik az az etnikai átrendeződés, amelyet eddig erőszakkal nem sikerült végrehajtani. Mindez persze azzal is jár, hogy az adott térség kultúrája meg kell szűnjön. Ez a folyamat vajon megállíthatatlan?

A. R.: Tény az, hogy egész Európában már megindult, és a következő években még sokkal inkább várható egy Keletről Nyugatra irányuló vándorlás, a már említett gazdasági okokból. Ezt a folyamatot, azt hiszem, rendeletekkel megállítani nem lehet. Nagy különbség azonban, hogy Európa nyugati, illetve középső részén a népesség milyen arányban fogy, így a változatlan népességszám egyszerű fenntartásához mennyi bevándorlóra van szükség. Sajnos azt kell válaszoljam, hogy az etnikai arányok megtartása adminisztratív eszközökkel szinte lehetetlen. Az emberek, egyszerűen gazdasági okokból, sokszor a létfenntartásuk érdekében kénytelenek áttelepülni olyan országokba, ahol munkát találnak. Ez Magyarország és a környező országok esetében is így van. A népesség számának nagyobb arányú fogyása esetén egyre több betelepülő szükséges, mert a fogyatkozás számtalan gazdasági problémával jár.

T. A.: Nemrégiben olvastam egy kimutatást, amelyben az egykori szocialista országok lakosainak közérzetét, a jövőbe vetett bizalmát mérték föl. Ebből az tűnik ki, hogy a térség országai közül a legrosszabbnak a saját helyzetüket mi, magyarok ítéljük meg. Mi ennek az oka? Van-e egyfajta folytonosság ebben a nagy nemzeti pesszimizmusban?

A. R.: Tény, hogy Magyarországon általánosságban nagyobb az elégedetlenség, erőteljesebb a pesszimizmus, mint a legtöbb volt szocialista országban. Ennek az okát elég nehéz megmondani. Egyrészt persze létezik összefüggés a rossz közérzet és a gyenge gazdasági teljesítmény között. Kétségtelen, hogy a lakosság jóval több, mint a felének a rendszerváltozás után romlott az anyagi helyzete. Csupán egy szűk rétegé javult. Talán nem szorul különösebb magya-

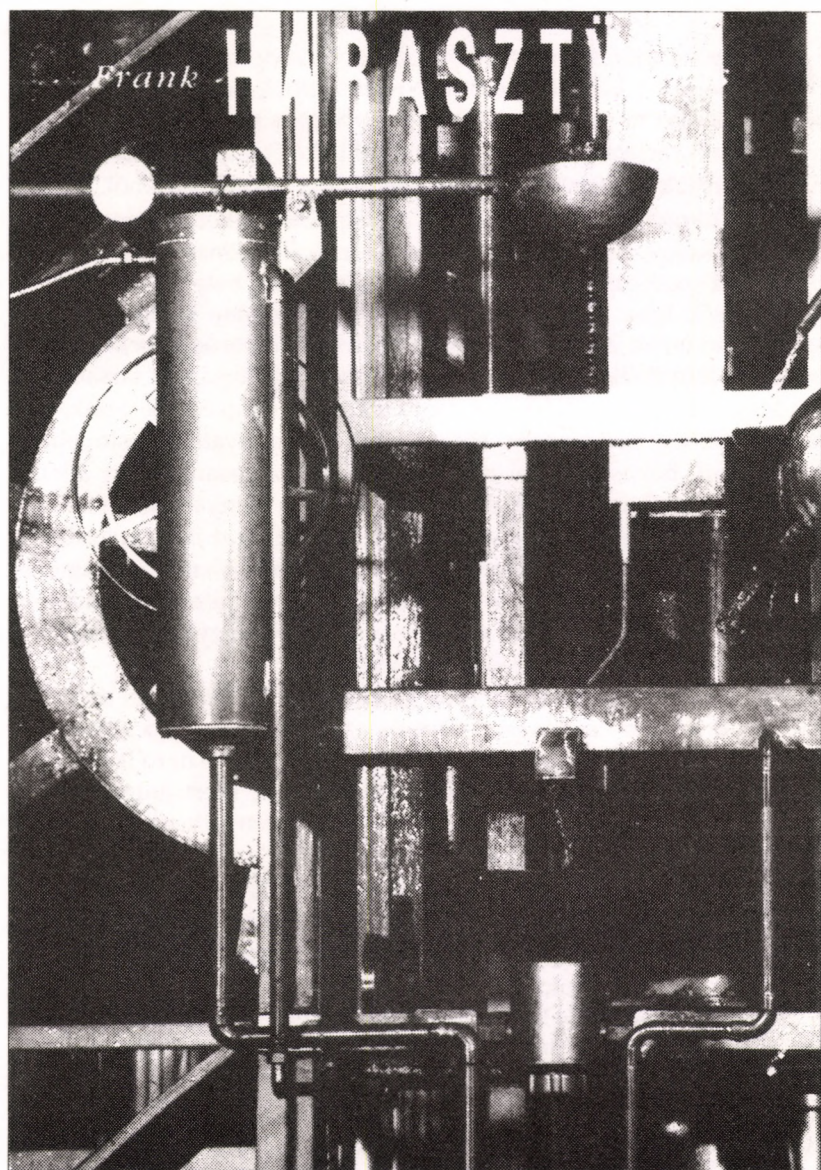
rázatra, hogy az előbbiek, akik ráadásul jelentős többségben vannak, hangot adnak elégedetlenségüknek. Azonban van az éremnek egy másik oldala is. A magyarországi borúlátás nem jelenti feltétlenül azt, hogy a társadalom tagjai beletörődnének helyzetük romlásába. A panaszáradattal párhuzamosan azért a legtöbben mégis lázas tevékenységbe fogtak, hogy valamilyen módon javítsák családjuk helyzetét. Egyértelműen ki lehet mutatni a szociológiai felmérések alapján, hogy mialatt a többség elégedetlen és borúlátó a jövőt illetően, mégis minden erejével megpróbálja saját helyzetét javítani. Persze azt, hogy ez a lelki egészség szempontjából mit jelent, nehéz kimutatni. Én nem hiszem, hogy a társadalom lelki egészsége egyértelmű romlásának jele lenne, hogy ennyien panaszkodnak. Az is igaz viszont, hogy mindenképp szükségünk lenne nagyobb derűlátásra, és főképp helyzetünk reális megítélésére. Ha ez utóbbit tesszük, és a tények alapján igyekszünk felmérni saját helyzetünket, akkor azért korántsem indokolt akkora pesszimizmus a jövőt illetően, mint ami ma Magyarországon tapasztalható. Azt persze nehezebb elérni, hogy a családok a jelenleginél több gyermeket vállaljanak, mint azt, hogy különböző átgondolatlan intézkedésekkel elriasszuk őket attól, hogy annyit vállaljanak, amennyit szeretnének, és amennyit korábban is terveztek.

T. A.: Akkor tehát véleménye szerint mikor állhat be hazánkban a népességi viszonyok alakulásának egészségesebb szintje, amely szint ha nem is növekedést, de legalább a csökkenés megállítást, vagy visszafogását jelenti?

A. R.: Nézze, legyünk optimisták! Remélem a kormányzat szigorító intézkedései csupán átmenetiek lesznek, és idővel újra érvényre jut egy hatékonyabb családtámogatási rendszer. Ha Nyugat-Európát nézzük, ott különben inkább növekszenek a családtámogatások, semmint csökkennének, az előzőekben elmondott kedvezőtlen hatások kiküszöbölése érdekében. Mindez nálunk is bekövetkezik majd, számításaim szerint leghamarabb négy-öt éven belül, és akkor talán elérhetünk egy egészségesebb egyensúlyt.

T. A.: Tehát az ezredforduló környékén?

A. R.: Ismét azt mondom: reménykedjünk. Ha optimisták vagyunk, akkor feltételezhetjük, hogy a kormányzat visszatér egy hatékonyabb családtámogatási szintre, és akkor valóban az ezredforduló táján egyensúlyba lehet hozni a születés és halálozás mostani igen kedvezőtlen arányát. Hozzáteszem persze, hogy a demográfiai hullámvölgyeknek sajnos mindig kínos következményei vannak, mert visszhangszerűen ismétlődnek, amikor is a következő években született csecsemők elérik a felnőttkort. A kevesebb felnőtt szülőtől — természetesen a társadalom egészére vetítve —, kevesebb gyermek is születik. A magyar népességtörténetre ezek a hullámhegyek és hullámvölgyek igencsak jellemzőek, és nagyon is érezzük ezeknek a káros, kellemetlen hatásait az óvodáktól az egyetemekig, a munkaerőpiacig.

FRANK JÁNOS KÖNYVÉNEK BORÍTÓJA